

A Nógrád megyei múzeumok évkönyve, 1982.

A nógrádi múzeumok évkönyvének VIII. kötetét szerzői Schneider Miklós néhai leváltárigazgató emlékének ajánlják, s így egyúttal emlékkönyvként jelent meg Salgótarjánban – ritka módon még a címében megjelölt évben, 1982-ben. Az évkönyv – követelményeinek megfelelően – tartalmaz beszámolót a megye múzeumainak munkájáról, előzetes jelentést régészeti ásatásról, közreadja a Salgótarján városá nyilvánításának 60. évfordulója alkalmából rendezett tudományos tanácskozás felszabadulás utáni város-történeti áttekintéseit – a kötet túlnyomó része azonban, egy emlékkönyv igényeinek megfelelően, egységes szerkezetet alkot, amennyiben XIX. századi történeti-néprajzi-művelődéstörténeti dolgozatokat tesz közzé. A tanulmányok helytörténeti vonatkozásúak, néhányuk azonban közvetlenül is országos érdeklődésre tarthat számot, szakmai szempontból pedig a tanulmányok többségéről jó lélekkel állíthatjuk, hogy olyan anyagot tárnak fel, amelynek ismerete feltétlenül elmélyíti, árnyalja az országos történeti képet. Többségében tehát olyan helytörténeti dolgozatok ezek, amelyek anyagukkal, eredményeikkel maguk is befolyásolni képesek az országos összképet. Jelentős (már előzetesen hangsúlyozandó) értékük, hogy nemcsak a gazdaság, hanem a *társadalom* viszonyainak rekonstruálására is kísérletet tesz jó néhány tanulmányíró, családtörténeti módszerük pedig

módszertani szempontból is újítónak tekinthető.

Érdeemes tehát a nyolc XIX. századi tanulmányt egyenként megemlítenünk.

Zólyomi József igen gazdag levéltári anyagot feldolgozó tanulmánya (*Adatok Nógrád megye földművelésének XVIII–XIX. századi történetéhez*) „néprajzi” tanulmányként nyert ugyan besorolást, de a szerző maga is érzékelteti: a művelési rendszerek nem társadalmi rétegenként, hanem tájanként különböztek, s a változások is jórészt egyszerre, egy időben zajlottak le az úri és a paraszti birtokon. Talán a címben sem lett volna felesleges érzékeltetni, hogy a gabonatermelés-betakarítás-tárolás folyamatát veszi ezúttal szemügyre. A magas színvonalú önllátástól az árutermelésig tartó folyamatot számos ponton rekonstruálni tudta, ám „néprajzos” (ezt kritikailag értjük) e tanulmány még annyiban, hogy az idő dimenziójának érzékeltetését nem mindig tekinti vállalt feladatának. Pedig a gabonátárolás mennyiségi és minőségi szempontból folytonos előrelépést jelentő fejlődési sorát elég, ha csak előadása nyomán felsoroljuk: verem, szuszék, kas, hordó, hombár, magtár – az adatok első megjelenése magában kiadja azt az időbeli sort, amelynek nyomatékosabb kiemelése szorgalommal és ügyességgel feltárt adatait igazi történelmi dimenzióba helyezte volna.

A gazdasági folyamatok tudatosodását, a megye múlt századi gazdasági önismeretét vizsgálhatjuk a „Nógrád vármegyei gazdasági egyesület” működésén, amelyet Maruzs Mónika dolgozott fel. (*Adalékok a „Nógrád-vármegyei gazdasági egyesület” történetéhez (1839–1871)*) A helyi egyesület mindössze az abszolutizmus néhány esztendejében fejtett ki élénkebb működést: érthető, hiszen Nógrád mezőgazdaságának alakulása elsősorban a megyén kívüli tényezőkön múltott (konjunkturális viszonyok, a jobbágyfelszabadítás és szabályozása stb.), s a helyi egyesület inkább csak a társadalmi élet pótlékként funkcionált. A közgyűlések napirendjéből kitűnően az egyesület főként saját adminisztrációjával foglalkozott. Az elmélyültebb helyi gazdasági elemzés, amely a társulatra várt volna, elmaradt.

A legterjedelmesebb és legérdekesebb tanulmány ebben a kötetben a Szvircsék Ferencé (*Üvegbuták, üvegyárak Nógrád megyében*). A lexikonszerű, egymásutáni bemutatás megismertet kicsiny manufaktúrákkal éppúgy, mint technikai újításokkal, vagy jó vezetéssel országos piacra dolgozó üzemekkel. Nem feledkezik meg a nyersanyagviszonyok ismertetéséről, ideértve az alapvető fontosságú erdőgazdálkodást. Elemzi a piac igényeit, illusztrációkkal ismerteti és jellemzi a termékeket, s külön kiemelendőnek tartjuk, hogy bemutat egyes vállalkozói típusokat is, akik kezdeményezéseikkel, szaktudásukkal virágzó üzemet tudtak létrehozni.

Gazdaság, társadalom és politika összefüggéseit egy-egy nagy múltú megyei köznemesi család XIX. századi történetébe illesztve elemzi a kötet középpontjában álló, a mikroszintű közelítés összefüggések megmutatására való alkalmasságát maximálisan értékesítő két tanulmány.

Az egyik, Praznovszky Mihályé, a gazdaságtörténeti megközelítést állítja középpontba (*Egy nógrádi jómódú köznemesi család, a Szentiványiak gazdálkodása a XIX. század első felében*). A felemelkedést a birtokosztályok nyomán igen gyorsan, két nemzedék múlva követi a viszonylagos elszegényedés: a címbe jelzett jómód – tárja fel a tanulmány – időben nagyon is viszonylagos. Aligha ismerünk még egy köznemesi birtokos családot, amelynek gazdálkodása ilyen precíz mennyiségi adatokkal lenne rekonstruálva, mint Praznovszky jóvoltából a Szentiványiaké. Vagyonszerzés–gazdálkodás–megyei rokoni kapcsolatok–megyei és országos politika alkotja azt a láncolatot, amelyen a tanulmány bennünket végigvezet, teljes értékű társadalomtörténeti tanulmánnyá alakítva a címében csak gazdaságtörténetit. A másik ilyen írás, a Horváth Istváné (*A Sréter család társadalmi, gazdasági szerepe a XIX. század első felében Nógrád megyében*), elegáns művelődéstörténeti esszé, amelyben gazdálkodás, művelődés, politikai tájékozódás egymást átható összefüggései tárulnak fel egy család életében.

Három, egy-egy jeles, nógrádi illetőségű, magyar művelődéstörténeti rangú személyiséggel foglalkozó dolgozatot kell még felemlitenünk. A jeles történész, Nagy Iván könyvtárából annak művelődési irányultságára következtek Kovács Anna. (*Nagy Iván könyvtára, mint egy művelődési eszmény bizonyítéka.*) A könyvanyag csoportosítását más ismert magán- és közkönyvtáraknál is elvégzi, s azokhoz viszonyítottan jellemzi Nagy Iván nyitottságát, egyetemes látókörét, roppant történeti tájékozottságát. A hatezer kötetes horpácsi magánkönyvtár nem reprezentatív célokat, hanem az aktív tudományos munkát szolgálta.

Rejtő István *Mikszáth és Selmebánya* címmel ismerteti a gimnazista Mikszáth iskolai konfliktusainak eddigi bizonytalan leírásait, s bár az eredeti döntő forrásokra vonatkozó selmebányai kutatásai eredménytelenek maradtak, ottani közvetett forrásokból nagy filológiai ügyességgel rekonstruálja Mikszáth gimnáziumi éveit, önképzőköri tevékenységét, osztályismétlésének, önképzőkörből való kizáratásának körülményeit.

Belitzky János egy, a Mikszáth-filológiában is jeleskedő, méltatlanul elfeledett levéltáros-történész társadalmi kapcsolatrendszerét, ezek által is meghatározott témaválasztásait, tudományos állásfoglalásait rekonstruálja (*Miskolczy-Simon János Nógrád megye dualizmus kori utolsó főlevéltárnoka*).

A társadalmi érvényesülést az irodalmi ambíciókkal egyeztetni törekvő fiatal újságíró kezdetben az irodalmi avantgardhoz csatlakozik, majd politikai okokból szakít velük, s a tudományban, a történetu-

dományban találja meg azt a menedéket, ahol nézeteit és a társadalom elvárásait még össze tudja egyeztetni. Az igazság érdekében itt akár konfliktusokat is vállal, működése e téren vitathatatlanul maradandó. Képességeinek megfelelő pálya és tudományos tematika: egy beérkezett és eredményes, békebeli-en harmonikus életpálya tragikus végét hozza meg az 1914-ben igazán beköszöntő huszadik század: hősi halált hal az orosz fronton.

Értékes helytörténeti, sőt olykor közvetlenül is köztörténeti jelentőségű tanulmányok a XIX. század tárgyköréből. Anyaggazdagság, módszeres és tematikai érzékenység jellemzi őket – tehát nemcsak azért sikerültek, mert Nógrád története érdekes, s e történelem anyagai fennmaradtak, hanem azért is, mert a szerzők jól sáfádkodtak a feldolgozásukra, megőrzésükre bízott anyaggal – értéket teremtettek maguk is, magas mércét teremtve évkönyvük további kötetei számára.

GERGELY ANDRÁS